

Ivan Prijatelj

O KULTURNEM POMENU SLOVENSKE REFORMACIJE

Pojasnilo

Razprava literarnega zgodovinarja Ivana Prijatelja (1875–1937) z zgornjim naslovom je izšla kot knjižica v Ljubljani leta 1908 ob 400. obletnici Trubarjevega rojstva. Bila je eden najpomembnejših posegov v takratne razprave in polemike o pomenu Trubarja in slovenskega protestantizma 16. stoletja. V tem smislu (in zato) jo prikaže tudi Igor Grdina v svoji pregledni razpravi o »Trubarjevem vprašanju« v slovenski zgodovini v zadnji številki naše revije (Do »fine moke 00« mleto Trubarjevo vprašanje, *Stati inu obstati* 3-4/2006, str. 202–235). V razpravi povzame in izčrpno citira ključna in najpomembnejša Prijateljeva stališča in ocene (glej str. 223, 224, 228–229, 231). O pomenu Prijateljevega prispevka piše tudi Nenad Hardi Vitorović v članku »Protestantizem v polemikah ob štiristoletnici Trubarjevega rojstva«, objavljenem v knjigi: *Marko Kerševan (ured.), Protestantizem, slovenska identiteta in združujoča se Evropa*, Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske Fakultete UL, Ljubljana 2006 (str. 217–264).

Tokrat ponatiskujemo iz Prijateljeve knjige zgolj *odlomke*, ki govore o dveh zanemarjanih ali – če že omenjanih – pogosto zelo enostransko prikazanih vprašanjih. Največkrat se poudarja, da so protestanti med ljudstvom in v Cerkvi (o)slabili *vero* in verovanje, versko vnemo in disciplino in da je *plemstvo* k naklonjenosti do protestantizma navajal zgolj materialni in/ali politični interes. Ivan Prijatelj je oboje videl drugače ...

(V *kurzivu* v oklepajih so redakcijski prevodi stavkov, ki so v Prijateljevem besedilu zgolj v nemščini.)

PLEMSTVO, REFORMACIJA, VERA...

/19–21:/ Razmeroma zelo pozno se je pridružilo reformaciji plemstvo, da je postalo potem njena najmočnejša opora in zaslomba. A bilo je takrat plemstvo globoko verno in zelo navezano na veličastne katoliške ceremonije in častno asistenco pri njih. V resnici vidimo, da se je plemstvo nekaj časa držalo čisto na strani. Dimitz domneva dobro: »Der Adel mochte durch die frische Erinnerung an das religiös-communistische Programm des Bauernaufstandes (1525) von dem offenen Bekenntnis der neuen Lehre noch abgehalten werden.« (*Plemstvo je sveži spomin na versko-komunistični program kmečkega upora (1525) še odvrčal od javnega izpovedovanja novega nauka.*) A okrog l. 1528 že čitamo, da se razširjajo protestantske nemške knjige po naših krajih, gotovo tudi med plemstvom, ki je bilo v prvi vrsti večče nemščine in čitanja. Knjige se razširjajo kljub zapovedi, po kateri so bile knjige izročene ognju, njih razširjevalci pa vodi (utopljenju). Plemstvo jih čita in isto tako tudi izobraženejše meščanstvo. Ene kakor druge prijetno preseneča razlika med njih žarom in pa prisiljeno lesenostjo katoliških cerkvenih rokodelcev. Verno kakor je, se oprijemlje te vere, ki se mu nudi na goli podlagi človeškega razuma in brez vse čudežne ter fantastične inscenacije. In stari verni plemiči prihajajo na idejo, da Bog zato kaznuje s turško silo, neprestanimi ujmami in kugo, ker je njegova sveta vera izgubila svojo nedotaknjenost in čistost ter se zmešala med pozemske dekle. Stari baron Ungnad pravi naravnost, da kaznuje bog Hrvate, Ogre in Slovence po njih lastni krivdi z neprestanimi turškimi napadi, ker so bili že dolgo »ein roch, gottlos, bapistisch und solch ein leben und wesen gefuert, das sy weder gott noch seine gebot, heiliges wort, willen und befelich, ja auch ... den listigen teuffl selbst nie erkhendt« (*živeli surovo, brezbožno, papistično, tako da niso spoštovali niti Boga niti njegove zapovedi in svete besede ... in niso prepoznali zvičajnega hudiča*). To je bil najbrž povod, da so se končno tudi plemiči oklenili nove vere. In prvo njihovo protestantsko dejanje je bilo, da so pognali papeževe nabitavce čez mejo. Kmalu nato začno rotiti kralja, naj jim ne krati njihovega veroizpovedanja. Na vseh skupščinah in zborih ga prosijo, na dunajskem, linškem, rezenškem in praškem. Odposlancem na

linški zbor naročajo: »ihre Majestät zu bitten, schreien und anzurufen, den Landen und ihren getreuen Unterthanen zur Ruhe die bösen Missbräuche gnädigst abzustellen« (*naj prosijo in nagovorijo njegovo veličanstvo, da zaradi miru dežel in svojih zvestih podložnikov milostno odpravi hudobne zlorabe*). Tožijo nad pomanjkanjem duhovnikov, češ, da ta prihaja »von der Pfründencummulirung und den Absenten« (*kumuliranja cerkvenih služb in odsotnosti*). Naj bi se napravila vizitacija! Upali so še »auf gute christliche Vergleichung« (*dobro krščansko poravnavo*) obeh ver in prosili »učenih predikantov«. A na rezenškem državnem zboru so odkrili morebiti edini pravi vzrok svojega pristopa k luteranstvu, »indem sie die allgemeinen Landplagen, Türkennoth, Feuer und Pest allein der Vernachlässigung der neuen reinen Religion und der Unbussfertigkeit in ihren Ländern zu schrieben« (*ko so splošne nadloge v deželi, stisko zaradi Turkov, požare in kugo pripisali zanemarjanju nove čiste religije in nepripravljenosti ljudi v svojih deželah, da se spokorijo*) (Dimitz). Leta 1541 so tožili v Linzu, da Bog kaznuje deželo najbrž zaradi vražarstva, ki je združeno z romanjem na Sv. Goro (*pri Gorici – op.red.*), vsled česar mora slediti »Straf Land und Leuten von Gott nach Laut göttlicher Schrift« (*Božja kazen deželi in ljudem, kot jo napoveduje Sveto pismo*).

In ravno plemiči, zastopani v stanovih, so pozneje najgorečnejše in najuspešnejše ščitili novo vero ter položili gmotni temelj šolam in izdajam knjig. Pri tem je bila ugodna zanje ta okoliščina, da so bili sodno in administrativno avtonomni in da so bili po državnih zborih v neposredni dotiki s kraljem, ki je vedno potreboval njihove pomoči zoper Turke. Izposlovali so tiho toleranco vsaj za nekatere propovednike ter položili podlago tisku slovenskih knjig v živi veri, da se bo Bog usmilil svojega zapuščenega nevednega slovenskega ljudstva in od njega odvrnil kugo, lakoto in vojsko.

...

/23–25:/ Čop pravi, da se slovensko ljudstvo posebno odlikuje od svojih sosedov po svojem gorečem verskem čutu in pripisuje to zaslugu našemu prvemu, čistemu janzenizmu. A predhodnik janzenizma v očiščevanju in poglobljevanju verskega zmisla je bil slovenski

protestantizem. Zakaj se je slovensko ljudstvo v XVI. stoletju trumoma zbiralo okrog svojega predikanta pod milim nebom in puščalo katoliškega duhovnika samega v cerkvi? Pač iz istega vzroka, iz katerega je ob koncu XVIII. in v začetku XIX. stol. kupovalo nebrojne janzenistične molitvenike. In iz ravno tistega nagnjenja je oblegalo v dvajsetih letih preteklega veka prižnico Baraga, tega navdušenega započetnika še sedaj na slovenskem vladajoče jezuitsko-socialne verske smeri – iz žive verske vneme. Hotelo je navdušenja, zavzetja, goreče prepričanosti in prepričljivosti. To pa so med Slovence prvi prinesli protestantje (...) Zato pomnimo: ako je danes verski čut tako razvit v našem ljudstvu, niso bili zadnji, ki so ga budili, ampak morebiti prvi – baš slovenski protestantje.

S kulturnega stališča dobi to njihovo delo še večji pomen, ako pomislimo, kako so ga budili in gojili. Ena izmed najbolj pogostih besed, ki nas srečuje v Trubarjevih spisih, je – »malikovanje«, zoper katero se bojuje z vsem žarom svojega temperamenta. Malikovanje pa je Trubarju vse, kar se ne sklada z zdravim razumom. Trubarjev verski čut torej ni nikakšno čuvstveno zanesenjaštvo, zakaj njegovemu vzletu čuvstva sledita vedno zdrav razum in jasna misel. Nad vsem njegovim dejanjem in nehanjem pa vlada nesebičnost in vprav apostolsko ljudomilje ter razumevanje človeške narave.

...

/27-28:/ Reformacija je zboljšala nravi in odpravila hinavščino.

To je storila zlasti s svojim naukom o zakonu. Slišali smo, kako splošno je bilo med katoliškimi duhovniki priležništvo in kakšno licemerstvo je bilo združeno ž njim pri duhovnikih, ki so na zunaj in javno izpovedovali celibat. To priležništvo ni bilo nič drugega kakor – svobodna ljubezen. Duhovnik je vzel žensko k sebi in se ni pravno na noben način zvezal ž njo. Smel jo je torej odsloviti in si vzeti drugo, kolikokrat in kadar je hotel. To dejstvo moramo imeti pred očmi, da razumemo veliko indignacijo reformatorjev proti takemu celibatu. In potem se nam odkrije ves zdravi in lepi pomen duhovniškega zakona pri reformatorjih. Ko je škof Peter, dne 20. decembra 1562 izpraševal Trubarja, jeli zoper naredbo krščanske cerkve poročal

odpadnike (duhovnike), mu je Trubar ponosno odgovoril: »... er hab es so gethan allen, die diess von ihn begehrt haben; den sie wollen mit erlaubniss zu reden, in hurenwerk nicht verbleiben, sondern in ehestand ihr leben enden«. (... *tako je storil vsem, ki so to od njega želeli; hoteli so namreč dovoljenje, da končajo z vlačuganjem in do konca življenja živijo v zakonskem stanu*).

...

/50–51:/ In kar je tudi velike važnosti: ostalo bi bilo z narodom v ozki dotiki tudi plemstvo, ki je bilo takrat termometer kulture, kakor dobro pravi Apih. Res da je bilo naše plemstvo že od pamtiveka nemškega pokolenja, vendar si je vsaj deloma prisvajalo tudi jezik podložnikov. V reformacijskem gibanju pa se je s svojimi preprostimi soverniki strnilo v eno. Predstavimo si samo ljubljanske deželne stanove, ki so spremili nadvojvoda Karla do vrat šenklaške stolnice, kjer je celebriral škof slavnostno mašo, potem pa krenili v skromno špitalsko cerkvico, kjer so v družbi s svojimi preprostimi verniki obhajali svojo službo božjo. Da je v tej cerkvi stal plemič poleg reveža plebejca, vemo iz prošnje istih stanov, v kateri so l. 1562 prosili cesarja Ferdinanda, naj jim pusti vsaj to malo cerkvico, »darinnen wir bisher bösen Luft und Geruch von den armen Leuten geduldet« (*v kateri so doslej prenašali slab zrak in zadah revnih ljudi*.) – A tudi po gradovih je reformacija zbližala graščaka s podložnikom. Kisel Fužinski je dal preložiti na slovensko Jezusa Siraha, da ga je njegova obitelj po večerih skupno s služinčadjo prebirala. O materi mladega Gabrijela pl. Gallenberga pravi Trubar, da je s svojimi otroki in družino skupno molila katekizem in pela svete pesmi (»dein liebe Fraw Mutter hat kein grössere Freud auff Erden dann ... dich, deine Schwesterlein und Hausgesind den Catechismus recht zu verstehen mit vorlesen und singen zulehren«) (*tvoji ljubi gospej materi je bilo v največje zemeljsko veselje, ko ... je tebe, tvojo sestrnico in domačo služinčad z branjem in petjem poučevala v razumevanju katekizma*).

Trubar je posvečeval različne svoje katekizme mladim plemiškim sinovom: sedemletnemu junkerju Gabrijelu pl. Gallenbergu, trinajstletnemu Francu Jurju pl. Reinu, svojemu krščencu, ter Jurju Kislu

Fužinskemu. Ti katekizmi so bili sicer nemško-slovenski in Trubar pravi, da naj bi se po njih naša mladina seznanjala tudi z nemščino. A ta nemški tekst ni bil glavno besedilo, nego samo dobesedna interlinearna preloga slovenskega, nekak pomoček za umevanje naše besede. Tako stoji npr. nad slovenskim stavkom »... inu v Jesusa Christusa siny nega ediniga gospudi nashiga« tale nemški tekst: »... und in Jesum Christum Son seinen einigen Herren unseren«. Nemščine se torej od tukaj ni mogel učiti noben kmet, pač pa plemič slovenščine.

Pojasnilo in izbor odlomkov Marko Kerševan